

Said-Ali KUDAYNETOV

Kuzey Kafkasya/Çeçenistan Nogayları

KUZEY KAFKASYA/ÇEÇENİSTAN NOGAYLARI NOGHAYS OF NORTH CAUCASUS/CHECHENIA

Abstract

As it is known Noghaya live as a autochthon people in three autonomous regions of the Russian Federation in Caucasus. In this article culture and language of the Noghay people in Chechenya will be introduced to the readers.

Keywords: Chechenya, Noghay, Noghay language, Noghay culture.

Giriş: Çeçenistan Cumhuriyeti ve Nogaylar

Nogaylar, Türk halkları içinde, savaşçı ve göçebe yaşam tarzı sürdürmüş bir topluluk olarak bilinir. Parçalanmış ve yok edilmeye çalışılmış¹ bir topluluk olan Nogayların bugün en önemli sorunlarından biri Nogay dili ve kültürünün yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Sovyet hakimiyeti altına girildikten sonra Kuzey Kafkasya'da Dağıstan, Çeçen-İnguş, Karaçay-Çerkes vd. birkaç özerk yapı ortaya çıkmıştır. Ancak Kuzey Kafkasya'nın diğer halklarından farklı olarak Nogaylar, kendilerine özerklik verilmediği gibi idari olarak da parçalanmış ve farklı idari birimlerin yönetimine verilmişlerdir (Aliyeva, Asker 2012: 51–52).

¹ Rus-Nogay muharebelerinde Rus komutan A.V. Suvorov (1729-1800)birliklerine Nogayların durdurulması veya esir alınmasını değil, tamamen imha edilmesini emretmiştir (Aliyeva ve Asker 2012: 50). Bu sözlerden dönemin Rus yönetiminin Nogayları tamamen yok etmeyi amaçladıkları anlaşılıyor.

Çeçenistan'daki Nogaylar ülkenin Sarı-su, Voskresenovskoye, Karşıga-Aul, Oraz-Aul, Çervlennaya, Şestoy Sovhoz, Starogladovskaya, Kurdyukovskoye, Kök-üy, Kobi ve Kargalinovskaya kasabalarında yaşamaktadırlar.

Çeçenistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'ne dahildir. Çeçenistan'ın başkenti Grozniy şehridir. Çeçenistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu Anayasasına göre 10 Aralık 1992 yılında kurulmuştur. 2010 sayımlarına göre ülkenin nüfusu 1,267,740'tır. Bu nüfusun % 35,3'ü şehirlerde yaşamaktadır.

Grozniy şehrinde 250,803, Urus-Martan'da 52,399, Şali'de 46 073, Gudermes'te 43 969 ve Argun'da 42,797 kişi yaşamaktadır. Nüfusun çoğunluğu % 95,5 ile Çeçenlerdir, geri kalanlar ise Rus, Avar, Nogay ve İnguşlar'dır. Çeçenistan Anayasasına göre ülkede Rusça ve Çeçence olmak üzere iki resmi dil vardır. Yasama organı olarak parlamento vardır. Parlamentoda 41 milletvekili bulunmaktadır. Cumhuriyet 15 idari bölgeye ayrılmaktadır.²

Çeçenistan bir özerk cumhuriyet olarak bazı imtiyazlara sahiptir. Bu özerklik statüsü, Rusya Federasyonunu oluşturan diğer federe birimlerin özerklik statüsünden daha fazladır. Bu görece özel durum Çeçenistan'ın etnik ve dinî özellikleri dikkate alınarak onu diğer federe birimlerden farklı kılmaktadır. Örneğin, Ramazan ve Kurban bayramları Rusya'nın genelinde tatil değildir, bu günler Çeçenistan'da tatildir.

Çeçenistan'da Nogaylar

Nogay Türkleri, yoğun olarak Çeçenistan Cumhuriyeti'nin Şelkovskaya ilçesinde bulunmaktadırlar. En kalabalık Nogay nüfusu ise Şelkovskaya ilçesinin Sarı-su kasabasıdır. Ayrıca Voskresenovskoe, Karşıga-Aul, Oraz-Aul, Çervlennaya, Şestoy Sovhoz, Starogladovskaya, Kurdyukovskoye, Kök-üy, Kobi, Kargalinovskaya kasabalarında da Nogaylar yaşamaktadırlar. Voskresenovskoye kasabasında 1,000'den fazla Nogay vardır. 1957'den beri Nogayların yaşadıkları kasabalarda, Kazakistan'dan

sürgünden dönen Çeçenler de bulunmaktadır. Bu da Nogay ve Çeçen kültürlerin birbirlerinden yararlanabilmesini sağlamaktadır. Çeçenler ve Nogaylar arasında az da olsa evlilik bağları kurulmuştur.³

Çeçenistan'da önceki dönemlerde 15,000 Nogay yaşamaktaydı.⁴ Ancak bugün bu sayı hayli azalmıştır. Ülkedeki işsizlik sorunu nedeniyle genç Nogay aileleri çalışmak için Rusya'nın çeşitli bölgelerine gitmişlerdir. Çeçenistan Cumhuriyeti, Çeçenistan'da yaşayan azınlıklara özel ilgi göstermektedirler. Nogay Millî Kültür Merkezi'nin çalışmalarını sürdürbilmesi için devlet tarafından

² Daha detaylı bilgi için bkz. Чеченская Республика (Çeçenistan Cumhuriyeti) <http://skfo.gov.ru/skfo/constent/chr/>

³ Кавказские наследники Орды (Orda'nın Kafkas Mirasçıları) <http://kavpolit.com/kavkazskie-nasledniki-ordy/>

⁴ Sarı-su Nogay Millî Kültür Merkezi Müdürü Zuhra-Hanum Tangatarova'nın notu.

yardımlar yapılmaktadır. Nogay Millî Kültür Merkezi ile birlikte Çeçenistan'daki 13 millî kültür merkezi her yıl çeşitli etkinliklere katılarak kültürlerini tanıtmaya imkanı bulmaktadırlar.⁵

Kültürel ve Toplumsal Yaşam

Nogayların, günümüzdeki yaşam tarzları diğer Kafkasya topluluklarından çok farklı olmamakla birlikte, kendilerine özgü aile yapıları, örf ve adetleri ve mutfak kültürleri vardır.

Günümüzde de Nogaylar üç kuşak bir arada yaşamaktadır. Nogay ailesi kendi içinde hiyerarşik bir karaktere sahiptir. Ailenin reisi 'ata'dan türeyen 'atay' sözüyle isimlendirilmekteydi. Ailede 'atay' dededir. Kazaklar, Kalmuklar, Büryatlar ve diğer bozkır topluluklarında amca da önemlidir. Nogaylarda da eğer baba veya dede yoksa ailenin atayı veya diğer bir deyimle reisi, amca olur. Günümüzde de durum farklı değildir.

Büyük eve mutfak olarak isimlendirebileceğimiz küçük ev günümüz Nogaylarında hâlâ örf halinde devam etmektedir. Küçük evin içinde iki veya üç oda bulunmaktadır. Bu odalardan biri yaşlıların yatak odası olarak kullanılmaktadır.

Çeçenistan doğalgaz bölgesi olduğu için her evde doğal gaz, elektrik ve su bulunmaktadır. Tuvaletler genellikle evin dışında inşa edilmekteydi. Günümüzde yeni inşa edilen evler genellikle evin içinde tuvaletleriyle ve banyolarıyla birlikte. Bazı evlerde evin arkasında hamamlar da bulunmaktadır. Evlerin içi ise günümüzde moda olan mobilyalarla, bazı evler de klimalarla donatılmıştır. Özellikle son 3-4 senedir Çeçenistan ve Dağıstan bölgeleri çok sıcak olmaktadır. Sıcaklık dereceleri 45-55 dereceye kadar yükselmektedir.

Alpargu'ya göre; 'Nogay avuluna kapitalist ilişkiler girmesi büyük ailenin dağılmasına ve aile üyelerinin sayısında ve aile içi ilişkilerin karakterinde değişikliğe sebep oldu. 20. yüzyıl başında büyük aile yapısı, Nogaylar'ın toplum hayatında etkin bir rol oynamamaya başladı. Üstünlük kazanan ve zamanla tek aile şeklini alan küçük aile oldu. 20. yüzyıl başlarında evli oğullar büyük aileden ayrılmaya başlamışlardı. Bununla birlikte Sovyet dönemi politikasının da baskısı ile uzunca bir süre içinde büyük ölçüde parçalanmış büyük ailedeki bazı adetler ve unsurlar, bozkırdaki geleneksel karakteri ile zayıf bir form içinde de olsa İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar varlığını sürdürdü' (Alpargu 2007: 175). Kalmıkov vd.'na göre ise büyük ailelerin dağılmasının en önemli sebeplerinden biri, yukarıda belirtildiği gibi kapitalist ilişkilerdir. Çocuklar finans kaynaklarının tek bir atanın elinde olmasından rahatsız olmaya başlamışlardır. Herkes kendi malına sahip olmak istemekteydi (Kalmıkov vd. 1988: 159).

Yeni kurulan aileler özellikle 1993 yılından sonra yoğun işsizlik nedeniyle Rusya'nın çeşitli bölgelerine dağılmaktaydılar. Yaşlı kesim ise hep yurtlarında kalmaktaydı. Ancak Nogaylarda ailenin en küçük oğlu genellikle yaşlıların yanında kalmaktadır. Bunlara 'akiye' denir. Miras sistemi İslam hukukuna göre olmadığı için ev genellikle anne ve babasının yanında kalan ailenin küçük oğluna yani 'akiye'ye bırakılmaktadır. Diğer çocuklara ise anne-babalar imkanları varsa ev almak için yardım ederler. Böyle bir imkanın bulunmadığı durumlarda herkes kendi durumunu düzeltmek için uğraşır. Ancak Nogaylarda kardeşler arasında genellikle kuvvetli bir dayanışma söz konusudur. Dolayısıyla kardeşler birbirlerine devamlı yardım etmeye çalışır.

⁵ Кавказские наследники Орды (Orda'nın Kafkas Mirasçıları) <http://kavpolit.com/kavkazskie-nasledniki-ordy/>

Kalmıkov vd., Nogaylarda evlenmenin ezogamiye (dışarıdan evlenme adetine) dayandığını söylemektedir (1988: 163). Alpargu, yabancı araştırmacılardan 'De Hell'in, erkeklerin evlenecekleri kızları genel olarak kendilerinden uzak yörelerden seçtiklerini' belirttiğini söylemiştir (Alpargu 1997: 177; Bkz. Naroçnitskiy 1988: 176).

Nogaylarda ve özellikle Çeçenistan Nogaylarında 'taypa' ve 'tukum' (soy, aşiret) meselesi çok önemlidir. Şöyle ki; Çeçenistan'da yaşayan Nogaylarda Kelyavul, Turkpen, Togiş, Moynapa, Yetsan, Kıpşak, Kalmerden, Kobanşı 'taypa'ları yaşamaktadır. Aynı 'taypa'dan olan iki kişi Nogaylarda akraba sayılmaktadır. Dolayısıyla örneğin iki Moynapa'nın evlenmesi mümkün değildir, nitekim onlar kardeş mesabesinde. Nogaylarda ikinci ve üçüncü dereceden akrabayla evlilik de yasaktır. Çok nadir olarak anne tarafından olan üçüncü dereceden akrabalar evlenmektedirler. Ancak bu da tasvip edilmemektedir. Tabii bu adetlerin din açısından bir açıklaması yoktur. Nitekim İslam dininde akraba evliliği yasak değildir ama tasvip de edilmemektedir. Bilakis uzaktan birisiyle evlenmek daha uygun görülmüştür. 'Taypa' konusu ise İslam'da hiçbir şekilde evlilik konularında engel değildir.

Ayrıca Kalmıkov vd.'nin belirttiğine göre 'taypa' isimleri bazen Nogayların köy ve kasabalarına verilmektedir (Kalmıkov vd. 1988: 104).

Nogaylarda da eskiden 'nişan saluv' veya 'besik kuda' meseleleri vardı. Bu terimlerin ikisi de 'beşik kertmesi' anlamına gelmektedir. Günümüzde ise böyle bir örf bulunmamaktadır.

Araştırmacılara göre Nogaylarda evlilik hazırlıkları damadın babasının gelinin ailesine verdiği 'kalım' ile yapılmaktadır. Geline ödenen para babanın oğlu için gerçekleştirmesi gereken bir iş olarak addedilmektedir (Alpargu 2007: 177; Naroçnitskiy 1988: 176).⁶ 'Kalım' meselesi Türkiye'de 'başlık parası' olarak addolunan bir konu niteliğindedir. 'Kalım' Çeçenistan Nogaylarında günümüzde ortalama 100.000 rubledir (= 5500 TL).

Bundan 3-5 sene öncesine kadar Nogaylarda 'kız kaşıruv' (kız kaçırma) adeti de yaygındı. Ancak Çeçenistan hükümeti bu konuyu ciddi olarak ele almıştır ve son dönemlerde bu adet ile evlenen hemen hemen yok gibidir. Nitekim kaçırılan kızın evliliğe razı olmaması durumunda, kaçırana ve ona yardım edenlere de hapis cezasına kadar müeyyideler uygulanmaktadır. Kaldı ki bu dinen de haram olan bir konudur.

Nogaylarda kaçırılma olayında 'kurjun toy' denilen bir merasim yapılmamaktadır. 'Kurjun toy', bayan kudaların birbirlerine kumaş, altın ve buna benzer hediyelerin verildiği bir merasimdir.⁷

Kalmıkov vd.'nin belirttiğine göre; damat ile kayınpeder ve kayınvalide arasında ilişkiler daha çok resmi münasebetleri andırmaktadır. Evlilik gerçekleşmeden önce damat kayınpederin evine gitmemektedir (Kalmıkov 1988: 170). Çeçenistan Nogaylarında hâlâ bir damat kayınpederinin yanında çocuklarını kucağına alamaz, sevemez. Kayınpederin veya kayınvalidenin yanında eşyle rahat bir şekilde konuşamaz veya şakalaşamaz.

Alpargu'ya göre; 'Tarihî çerçeve içinde Nogay ailelerinin çocuk sayısı hayli fazla olmaktadır. Nogaylar çocuklarını nazardan korumak için hâlâ onlara molladan yazılı dua almaktadırlar. Geç konuşan çocuğun dili burulur, çocuklar hemen her Müslüman toplulukta olduğu gibi sünnet ettirilir' (Alpargu

⁶ Sibiryâ tatarlarında da kalım adeti vardır, bkz. Valeev 1993: 131-132.

⁷ XX. yüzyılın başlarına kadar Sibiryâ tatarlarında da bu adet varmış. Bu adetin Nogaylarla ortak noktası ise 'kaçırma' ile evlilik yapılıyorsa evlilik merasimleri azalmaktadır, Valeev 1993: 143.

2007: 178-179). Sünnet için yaş bugün 3-6 arasında değişmektedir. Sünnetsiz olanlar hayvan kesemezler ve 'burunkey' olarak adlandırılırlar. Sünnet genellikle dede veya amca tarafından organize edilmektedir. Sünnet edilen çocuğa genellikle sünnet ettiren tarafından bir dana veya ona mukabil bir hediye verilmektedir. Ayrıca sünnet mevlidine gelen misafirler de sünnet olan çocuğa hediye getirmektedir.

Alpargu, Nogaylarda boşanma olayının çok sık olmadığını vurgulamaktadır. Genellikle boşanma sebepleri arasında kadının çocuğunun olmaması veya kadının ahlakî uyumsuzluk içinde bulunması sayılabilir (Alpargu, 2007: 180-181). Çok eşlilik ise Çeçenistan Nogaylarında neredeyse yok derecesindedir. Alpargu, 'Bir Nogay atasözünde 'iki ineği olanın ayrıntı çok, iki karısı olanın kavgası çok' dediğini de nakletmektedir (Alpargu 2007: 181).

Eski Sovyet dönemlerinden beri Çeçenistan Nogayları eğitim konularına önem göstermektedir. Erkek olsun kız olsun çocuklarını üniversitelerde okutmaya çaba göstermektedirler. Nogaylar da diğer Çeçenistan vatandaşları gibi her devlet dairesinde çalışmaktadır. Örneğin Çeçen-İnguş Cumhuriyeti döneminde Sarı-su kasabasından olan Talutova Toku Çeçen-İnguş Maliye Bakanı makamındaydı. Daha sonra Karaçay-Çerkes Maliye Bakanı makamına tayin olmuştu. Yine Sarı-su kasabasından olan Dağıstan Devlet Üniversitesi'nde tarih alanında öğretim görevlisi Prof. Dr. Daniyal Kıdırniyazov da Nogay halkının bilim insanlarından. Ayrıca onlar gibi farklı mesleklerde nice Nogaylar bulunmaktadır.

Çeçenistan'da faaliyetlerini sürdüren Nogay millî kültür merkezleri; Nogay halkının kültürünü, millî giysilerini, danslarını ve şarkılarını komşu topluluklara da tanıtmaktadır.

İktisadî Yaşam

Nogaylar eski dönemlerde sadece hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Alpargu, Nogayların göçebe olduklarından dolayı genellikle 'nehir kenarlarında yer aldıklarını' belirtmektedir. Ona göre 'yılda bir kez genellikle aralık ayı başında kışlık et ihtiyaçlarını karşılamak için hayvan kestiklerini belirtmektedir. Bahar aylarında yaylalara göç ederlerdi. (...) Burada hayvan semirir, sürünün sayısı artardı. Yazın ise bozkırın uç kesimlerine çekilen göçerler, yaylakta zamanlarını iyi bir biçimde geçirmenin hazzını yaşarlardı. (...) Sonbaharda ise, sonbahar otlaklarına göç ederler ve bu otlaklar ilkbahar otlaklarıyla genelde aynı yerde bulunurdu.' (Alpargu 2007: 185-186). Ayrıca yine Alpargu'ya göre; Nogayların tarihte savaş haricinde herhangi bir uğraşları bulunmamaktaydı.

Naroçnitskiy, Nogayların 19. yüzyılın birinci yarısında hayvancılıktan, hayvancılık-tarım alanlarına yöneldiğini belirtmektedir. Tarıma yönelme sebeplerinden biri olarak araştırmacılar, Nogaylar'ın Ruslarla yakın münasebetlerini göstermektedirler. Nitekim bu ilişkiler Nogaylara göçebe hayattan uzaklaşarak sabit bir yerde kalmayı öğretmiştir. Dolayısıyla böyle bir hayat tarzına uygun olan işlerle kendilerini meşgul etmeye başlamışlardır (Naroçnitskiy 1988: 49).

Günümüzde ise durum çok değişiktir. Nitekim Nogaylar artık göçebe değildir. Diğer vatandaşlar gibi her işle meşgul olmaktadır. Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki, 1995'lere kadar Çeçenistan'da Nogay Bozkırlarında hayvancılık yapanlar neredeyse sadece Nogaylardı. Ayrıca bu işi onlardan daha iyi yapan hiç kimse yoktu. Hatta SSCB döneminde yeni koyun türlerini çıkarmasından dolayı Esmuhambetov Naurdı Akvatoviç'a, Nikita Hruşev tarafından teşekkür mektubu verilmişti.⁸ Ayrıca o

⁸ http://hrushevns.ru/book_view.jsp?idn=002948&page=420&format=html

SSCB Sosyalist Emeği Kahraman unvanına da sahip olmuştu.⁹ 1995'ten sonra hayvancılık alanları Nogayların ellerinden neredeyse zorla alındı. Nitekim o dönemlerde çobanlar devamlı soyulmaktaydılar. Bu ise insanları o alanda çalışamaz duruma getirdi. Dolayısıyla hayvancılık sektörü tamamen Çeçenlere kalmış oldu.

Şu anda Nogaylarda eski dönemlerde olduğu gibi at ve at kültürü yoktur. O dönemlerde atın bozkırdaki sistemin temelinde yer aldığı aşikardır.

Alpargu'ya göre; 'Bir cins at türü olan

'argamak' da Nogayların hayatında önemli rol oynamaktaydı. Bu, Türk ve Arap atlarının melezleştirilmesi ile elde edilmiş olan bir at tipidir. Bu at tipi ile ilgili Nogayların gerek edebiyatında, gerekse onların hayatlarından bahsedilen eserlerde önemli ölçüde bilgi mevcuttur. Nogay atlarının dayanıklı, kuvvetli ve uysal olduğu ve değerlerinin de yüksek olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir' (Alpargu 2007: 187).

Naroçnitskiy, Kalmıkov vd. da Nogay atlarının komşu halklar tarafından çok rağbet gördüğünü kaydetmektedirler. Nitekim bu atlar bütün Kuzey Kafkasya bölgesinde yük taşımak için kullanılmaktaydılar (Naroçnitskiy 1988: 49; Kalmıkov vd. 1988: 30). Günümüzde Çeçenistan Nogaylarında at çok seyrek görülmektedir. Nitekim atların yerini 'demir atlar' almıştır. At yarışları ise çok özel bayramlarda genellikle başka bölgelerden getirilen atlarla düzenlenmektedir.

Tarım meselesine gelince Alpargu şunları kaydetmektedir: '19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında Nogaylar en çok darı ekimi yapıyorlardı. Bunun yanında onlar arpa ve buğday da üretiyorlardı. Ancak henüz tahıl üretimi ve genellikle tarım bakımından yetersiz konumdaydılar. Tarımla en çok Kuban Nehri'nin sol kıyısı, Küçük Zelençuka Nehri ağzından Urupa Nehri ağzına kadar olan arazide yaşayan Kalaus-Sabanskiy Nogayları uğraşıyordu. Bu arada Kuban Nogayları da az ölçüde olmak üzere tarımla uğraşmaktaydılar' (Alpargu 2007: 196-197). Çeçenistan Nogayları tarım konusunda Kuban ve Stavropol bölgesinde yaşayan Nogaylar kadar ilerlemiş olmasalar da yine tarım, onlar için yabancı değildir. Nitekim Çeçenistan'da Nogayların yaşadıkları bölgelerde tarımla uğraşan 'kolhoz' ve 'sovhoz'lar vardı. Her ne kadar günümüzde bu kurumlar özelleştirilmiş olsa bile tarım çalışmaları devam etmektedir. Sarı-su bölgesinde Nogaylar karpuz, kavun, biber ve domates yetiştirmektedirler. Voskresenovskoye, Kurdyukovskoye, Starogladvskoye bölgelerinde ise daha çok arpa, buğday ve üzüm yetiştirilmektedir. Nogayların beslenmelerinde hayvansal ürünlere önemli bir yer verilmiştir' (Alpargu 2007: 206). Etsiz yapılan yemek bir Nogay için yemek değildir. O gün kendisini hiç yemek yememiş ve aç kalmış olarak nitelendirir.

⁹ Указ Президиума Верховного Совета СССР № 248 (248 no'lu SSCB Yüksek Şura Heyeti Kararı), <http://ivanovo1945.ru/ukazy/1963.pdf>

Dinî Yaşam

Alpargu'ya göre Nogaylarda 'halkın dini konulara duyarlılığı sebebiyle mirzalar da dine ve din adamlarına karşı gerekli hassasiyeti göstermekteydiler. Savaşa gitmeden önce bey, mirza ve diğer yöneticilerin katıldığı bir dua merasimi yapılırdı. Din adamları sert ve aşağılayıcı muameleye maruz bırakılmazdı' (Alpargu 2007: 221).

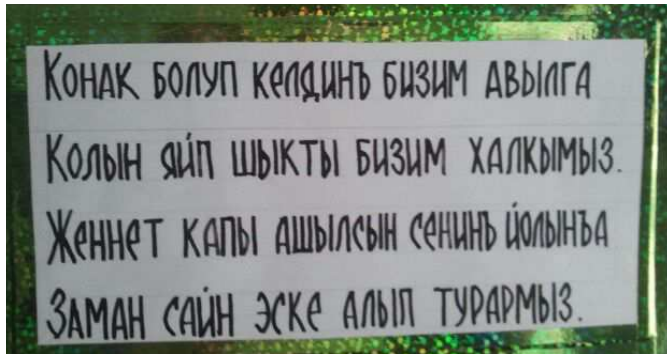
Alpargu, çocukların düzenli eğitimden geçirilmelerinin camilerin bünyesindeki okullar yoluyla yapıldığını belirttiğinden sonra bu okulların Nogayların 1917 sonrasında kadar çocuklarını gönderdikleri eğitim kurumları olduğunu ifade etmektedir (2007: 222). Günümüzde ise din eğitimi hem okullarda hem de az da olsa camilerde verilmektedir. Ancak bu eğitim yeterli gelmemektedir.

Çeçenistan'da yaşayan Nogayların tamamı Müslüman'dır.¹⁰ Mezhep olarak Nogaylar Hanefî'dirler. Ancak Nogaylar da diğer milletler gibi Eski Sovyet sisteminin mezaliminden etkilenmiştir. Şu anda Nogaylar arasında din âlimi olarak nitelendirilebileceğimiz bir isim yoktur. Ne yazık ki var olan mollaların çoğu üniversite değil ata-babalarından veya eski mollalardan aldıkları bilgilerle hareket etmektedirler. Bu ise yetersizdir. Son dönemlerde ise bazı gençler din eğitimi almak için çeşitli eğitim kurumlarına başvurumaktadırlar.

Halk arasında hurafeler de yaygındır. Ayrıca kâhin ve falcılar da Nogaylar arasında yer almaktadır. Çeçenistan hükümeti bu konuda çalışmalar yaparak böyle kişileri ikaz etmekte ve faaliyetlerine son vermektedirler.¹¹

Nogayların yaşadıkları her kasabada mescitler bulunmaktadır. Bu mescitlerde çalışan mollalar Çeçenistan Dinî İdaresi'ne bağlıdırlar. Çeçenistan'da yaşayan Müslümanlar arasında Hanefî mezhebine sadece Nogaylar ve Tatarlar mensupturlar. Nitekim Çeçen, İnguş, Avar ve Kumuklar Şafî mezhebine mensupturlar. Mezhep konusunda da Nogay imamlarına Çeçenistan Dinî İdaresi tarafından bilgi ve kitap desteği sağlanmaktadır. Çeçenistan Dinî İdaresi de bu tür konularda diğer idarelerle işbirliği içerisinde. Hanefî mezhebine mensup dinî idarelerle devamlı bilgi alışverişi içerisinde. Özellikle dinî bayramlar olan Ramazan ve Kurban bayramlarına Çeçenistan Nogaylarında çok büyük bir önem verilmektedir.

Çeçenistan'da Nogay Folkloru

(Voskresenovskoye Nogay Kültür Merkezi'ndeki tabelada Nogayca bir şiir ve tercümesi)

Konak bolup keldin bizim avılga
Kolin yayıp şıktı bizim halkımız
Cennet kapı açılın senin yolina
Zaman sayın eske alıp turarmız...
Misafir olarak geldin bizim köyümüze
Kollarını açarak çıktı bizim halkımız
Cennet kapısı açılın yolunuza
Her zaman sizi hatırlarız

¹⁰ Günümüzde Rusya'nın Çelyabinsk bölgesinde 10.000'e yakın 'Nogaybaklar' olarak isimlendirilen bir topluluk yaşamaktadır. Tarihçiler, Nogaybaklar'ın 1530'larda Nogay Orda'sından gelen bir topluluk olduğunu kaydetmektedirler; bkz. Alekseyev 2000.

¹¹ www.rosbalt.ru/federal/2013/02/11/1092457.html

Daha önce belirttiğimiz gibi Çeçenistan'da, Sarı-su kasabasında Nogay Millî Kültür Merkezi bulunmaktadır. Burada Nogaylar kendi imkanlarıyla konserler düzenlemektedirler. Ayrıca başka bölgelerde yapılan etkinliklere katılarak Nogay kültürünü yaymaktadırlar.

Voskresenovskoye kasabasında da Nogay Millî Kültür Merkezi bulunmaktadır. Bu merkez 1985'lerde merhum Soltuk Elgaytarov ve ekibi tarafından kurulmuştur. Bu merkezin nezdinde iki millî Nogay topluluğu vardı. Büyükler topluluğu – Altın Oka (Altın İp) ve küçükler topluluğu – Yıldız (Yıldız). Bu toplulukların koreografı ve başsolisti merhume Halisat Kudaynetova idi. Bu toplulukta dombra, kobız-akkordion (armonik), ağız armoniği, davul, gitar gibi müzik aletleri ustaları vardı. Ayrıca bazı tarihçiler Nogay müzik aletleri arasında dutar, sızgı, kabal, karnay, zurnay gibi aletlerin de var olduğunu söylemektedirler (Kalmıkov vd. 1988: 200). Bu topluluklar Rusya'nın çeşitli bölgelerine konserler düzenlemişlerdir. Ancak bu topluluklar 1996'da dağıldıktan sonra tekrar bir türlü toparlanamamışlardır. 'Altın Oka' topluluğunun bazı üyeleri ise vefat etmiştir. Geri kalanlar ise faaliyetlerini yalnız başlarına devam ettirememişlerdir.

"Altın Oka' (Altın İp), 4 Eylül 1988
Starogladovskaya kasabasında verilen konser.
Resimde: Ortada uzun boylu beyaz takkeli –
Soltuk Elgaytarov

Kalmıkov vd.'a göre; Nogay folkloru çok çeşitlidir. Nogay folklorunun içerisinde en çok 'şınlar' (koşma), beyitler, 'ınarlar', destanlar yer almaktadır. Kanaatimize göre de en önemlisi destanlardır (1988: 199). Nitekim bu destanlar içerisinde Nogayların birkaç asırlık tarihi gizlenmektedir.

Tarihçilere göre Nogay destanları arasında şınlar en

çok bilinenlerdendir: 'Koplanlı batır', 'Edige', 'Mamay', 'Şora batır', 'Adil Soltan', 'Kambar batır', 'Kırk Nogay batır' vb. (Kalmıkov vd. 1988: 201; Daha geniş bilgi için bkz. Kösoğlu 2002: XXI/16-18). En yaygın destanlar ise kahramanlıklar üzerinedir.

Nevruz kutlamaları Nogaylarda da vardır. Nevruz münasebetiyle Nogay sanat toplulukları tarafından konserler düzenlenmektedir. Ayrıca önceki dönemlerde Nevruz kutlamalarında 'Navruz keldi mübarek' sloganlarıyla sanat topluluğundan bir grup kasaba halkının evlerine ziyaretlerde bulunmaktaydı. Elleri de ağaç dallarına bağlı kardelenler olurdu.

Çeçenistan'da Nogay Dili ve Edebiyatı

Rusya Federasyonu vilayetleri arasında topluca yaşayan Nogay sayısının en az olduğu bölge Çeçenistan'dır. Bundan olsa gerek Çeçenistan'daki yüksek eğitim kurumlarında ve özellikle Nogayların yaşadıkları kasabalardaki okullarda Nogay dili ve edebiyatı dersleri yer almamaktadır. Buna mukabil Dağıstan ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetlerinde Nogayların topluca yaşadıkları kasabalardaki okullarda ve bazı dil ve edebiyat fakülteleri olan üniversitelerde Nogay dili ve edebiyatı dersleri yer almaktadır. Böylece Çeçenistan'daki Nogaylar kanaatimize göre Nogay dilin edebiyatını diğer bölgelerde yaşayan Nogaylara nazaran daha az bilmektedirler. Örneğin bizler ve çocuklarımız Nogay dilinin daha çok

konuşmasını bilirler. Yazma ve okumaya gelince ise bu konuda eksik kalmaktayız. Belki ilerideki dönemlerde Çeçenistan hükümeti nezdinde bu konuda girişimler yapılır ve eksiklikler giderilir.

Çeçenistan'daki Nogayların diğer bölgelerde yaşayan Nogaylarla konuşma dili konusunda az da olsa farklılıklar bulunmaktadır. Meselâ Çeçenistan'da 'uyge kirinis' (eve giriniz) derken Dağıstanda 'peşke kirinis' (sobaya giriniz) derler. Çeçenistan'da 'şömiş' (kepçe) - Dağıstanda 'şomaka', 'ırgıy' (zıplıyor) - 'kırgıy', 'amansızba' (iyimisiniz) - 'yakşımısız', 'ayt' - 'söyle', 'ayak' (kase) - 'tostakay' v.b.

Sonuç

Nogaylar bugün aslında küçük bir topluluk olarak görülmekte ve tanınmaktadır. Halbuki 'Nogay Orda'sı bilindiği üzere çok büyük ve güçlü bir devlettir. Ayrıca tarih kitaplarına baktığımızda Nogaylarla ilgili çok sayıda asılsız ve gerçek dışı tezler ileri sürülmektedir. Bir zamanlar kudretli bir kimliğe sahip olan bu Türk topluluğu kendi soyunu ve ülkesini ihya ettikten sonra defalarca kaybetmiştir.

Günümüzdeki Nogaylar bu Büyük devletin kalıntıları olmalarına rağmen yılmadan, asimile olmadan her yerde kimliklerini seslendirmektedirler.

Halisat Kudaynetova ve "Yulduz" topluluğu

Bu halkın dünü ve bugününe ilişkin değişik etnografik, tarihî ve toplumbilimsel çalışmalar yapılmaya devam etmektedir.

Parçalanmış bir topluluk olarak yaşayan Nogaylar özerk bir yapı altında toplanmak istemektedirler. Ancak etnik sorunların, toprakla ilgili uyuşmazlıkların ve çatışma tehdidinin

bulunduğu Kafkasya'da böyle bir çözüm yoluna gidilmesi en azından günümüz koşullarında imkânsız görünmektedir.

Kaynaklar

Alekseyev, V. V. (2000). Nogaybaki. *Uralskaya İstoriçeskaya Ensiklopediya*, UrO RBA İstitut istorii i arheologii. Yekaterinburg: Akademi kniga.

Aliyeva, Sevinç İsrail Kızı (2009). *Nogayskiye Tyurki XV – XX veka* (Nogay Türkleri). Baku: Şerq-Qerb.

Aliyeva, Sevinç; Asker, Ali (2012). Nogay Kıyımı: Rusya İmparatorluğunun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*. S. 13.

Alpargu, Mehmet (2007). *Nogaylar*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Asker, Ali (2012a). Halklar ve Diller Labirenti Dağıstan. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, (Erhan Büyükkakıncı ve Eyüp Bacanlı). Atatürk Kültür Merkezi. S. 533-610.

Kalmikov, İ. H.; Kereytov, R. H.; Sikaliyev, A. İ. (1988). *Nogaytsi istoriko-etnografiçeskiy oçerk*. Çerkessk: Stavropolskoe Knijnoe İzdatelstvo Karaçaevo-Çerkesskoe Otdelenie.

Naroçnitskiy, A. L. (1988). *İstoriya narodov severnogo Kavkaza (konets XVIII v. – 1917 g.)* (Kuzey Kafkasya Halklarının Tarihi XVIII y.y. sonu- 1917 y.). Moskva: Nauka.

Kösoğlu, Nevzat (yay.) (2002). *Nogay Edebiyatı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Valeev, F. T. (1993). *Sibirskiye Tatarı kultura i bit* (Sibirya Tatarları Kültür ve Gelenekleri). Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo.

Кавказские наследники Орды (Orda'nın Kafkas Mirasçıları), <http://kavpolit.com/kavkazskie-nasledniki-ordy/>.

Указ Президиума Верховного Совета СССР № 248 (248 no'lu SSCB Yüksek Şura Heyeti Kararı), <http://ivanovo1945.ru/ukazy/1963.pdf>

Чеченская Республика (Çeçenistan Cumhuriyeti), <http://skfo.gov.ru/skfo/constent/chr/>

http://hrushevns.ru/book_view.jsp?idn=002948&page=420&format=html

www.rosbalt.ru/federal/2013/02/11/1092457.html